

Із чужих літератур.

*(Нова чеська література і її розвій. Ярослав Врхліцький,
його житє і творчість. Бар-Кохба).*

Чеська література в своїм історичнім розвою виявляє образ де в чому подібний до історії нашої літератури. Як у нас по гарних початках, що видали старі літописі, Слово о полку Игоревѣ, Данила Паломника і т. и., наступила доба великих національних нещасть, упадку просвіти і ослабленя літературної творчости, що віджила в новні і на щиро-національнім ґрунті розвиваєть ся аж у XIX в., так було і у Чехів. І їх початкова література в XIV і XV в., хоч своїм сьвітоглядом і темами належить до європейської середньовікової літератури, виявляє не тільки велику енергію духа і праці, але також сильний національний кольорит, богацтво, гнучкість мови і значну міру ориґінальности в оброблюваню предметів. Катастрофа, яка постигла Чехів у битві на Білій Горі і була потім довершена жорстокою католицькою реакцією, в великій часті знищила давнійші культурні надбаня Чехів, придусила національне житє, спинила просвіту, підрізала літературу. Довгий час чеська нація дрімала, видавала ся трупом, і тільки в нашім віці зусиллями великих мужів, правдивих лицарів духа і слова, таких як Добровский, Шафарик, Колляр, Юнгман, Ганка, Челяковский, Паляцкий і їх наслідники, піднесла ся і в своїй національній сьвідомости та енергічній культурній праці віднайшла й свою силу. Наука і література були головною підоймою, що двигнули того мнимого трупа і поставили його в ряді живих. І наука і література у Чехів майже від перших своїх кроків розуміли ту свою мету — відродити національно чеський на-

род, відживити його історичні традиції, дати конкретний зміст його ідеалам. Працюючи для тої мети наука і література в Чехії йшли рука в руку. Се мало свої добрі боки, як усяка праця, що бе в одну точку, але мало й деякі слабі точки, як усяка одно-сторонність. Та коли чеська наука в особі таких велитнів, як Добровський і Шафарик, здобула собі від разу почесне місце не тільки в цілій Словянщині, але, можна сказати, в цілій Європі, то література, в природи річи більше призначена для заспокоювання біжучих народніх потреб, довго не могла здобути собі рівнорядного становища. Тенденційна і пропагандова з самого заложеня вона з'уміла якийсь час розбудити загальну увагу в Європі хіба одним — високоталановитим фальсифікатом тзв. Королеводвірського і Зеленогірського рукописів. Власні поезії Ганки, Челяковського і їх товаришів, хоч мали безперечно велике значінє для Чехів, не будили такого зацікавленя по за межами Чехії. Певна річ, були й між ними гарні поетичні перли, особливо між поезіями Челяковського; алеж не забуваймо, що в ту саму пору в Польщі повстали були такі велитні, як Міцкевич, Словацкый, Гошинський, а в Росії Пушкін, Гоголь і Лермонтов, супроти котрих блідли скромні чеські вірки, ледво чутно лунали дуди і сопівки співаків, що більше або менше вдатно переспівували мотиви людових пісень.

На ширшій, європейській ґрунті пробував поставити чеську поезію високоталановитий К. Г. Маха, чеський байроніст, але смерть скосила його в цвітї літ, не давши йому принести тих плодів, які обіцював його незвичайний талант. А там звіяла ся хуртовина 1848 р. Політична боротьба почала абсорбувати чим раз більше сили чеського народа і потягла на свою службу й поезію. Різке, розумне слово Гавлічка-Боровського, його статі, епіграми і пісні, потім його „Тирольські елегії“ і політична сатира „Хрещенє сьв. Владимира“ — найіскрітливше з усього, що мають в тім роді словянські літератури і при тім найбільше національне з усього, що має чеська література, — се найвиднійші плоди сеї бурливої пори короткої весни і довгої, важкої реакції.

З початком 60-их років починаєть ся нова доба в розвою чеської поезії. Гасла змінюють ся по троха. Від політичної злости дня, від сатири і епіграми поезія переходить на поле чистої лірики, опису, оповіданя, рефлексії. Серед плеяди нових поетів визначаєть ся Вітеслав Галек, що по троха йде ще слідами Челяковського і держить ся рідного чеського ґрунту. Його збірки вір-

шів „V přírodě“ і „Pohádky z naší vesnice“ (Оповідання з нашого села, вид. 1874 р.) подають старий зміст у новій формі. Замість давньої простоти і наївності тут бачимо вже високо розвинену техніку, мова блискотить усіми барвами, обсяг обсервації і аналізи розширився дуже значно. Зовсім новий дух вносить Ян Неруда. Не перестаючи ані на хвилю бути Чехом і чеським патріотом, він, немов продовжуючи напрям розпочатий Махою, вибігає з рамок національного змісту. Його „Kniha veršů“ і „Písne kosmické“ (1878) мають переважно широкий, загально-людський зміст; „Космічні пісні“ прим. були нав'язні читанєм книжечки Дю Преля „Der Kampf ums Dasein am Himmel“, хоча в виконаню вони дуже далекі від усякої педантичності і наукового баласту і містять між собою правдиві перли щирої лірики*).

Галек і Неруда на порозі нової доби чеської поезії стали немов прототипи двох стежок, що ведуть до одної мети, хоч біжуть різними полями, одна держачи ся національного ґрунту, друга інтернаціонального, вселюдського. Одною і другою стежкою пішли ряди молодших, талановитих поетів; за Гальком Адольф Гейдук, Елішка Красногорска, за Нерудою Слядек, Зейєр і інші. Два найбільші поети сеї доби, Ярослав Врхліцкий і Сватоплюк Чех, силкують ся в своїй творчості сполучити обі ті стежки, дати їх синтезу. Тай тут видно деякі різниці між ними: у Чеха**) перемагає національний, у Врхліцкого інтернаціональний елемент.

Говорити в невеличкій статі про літературну діяльність Врхліцкого, се значить силкувати ся ложкою вичерпати море. Ся діяльність просто феноменальна по своїй безмірній ширині. Ані в Словянщині, ані загалом у Європі нема й не було поета, що обхопив би своєю поетичною творчістю таке широке поле і міг би конкурувати з Врхліцким з погляду на пильність пера і плодючість фантазії; деякі аналогії виявляє хіба писательство Ганса Сахса та творчість Іспанця Льюе де Веґи. І як про сих двох, так і про Врхліцкого можна сказати, що він один із найбільших гуртівників літературних тем і форм, яких видала людскість, один із наймогутвійших посередників у міжнародній обміні літературного добра. Те, що де інде роблять цілі гурти, цілі генерації по-

*) Про Неруду була гарна статя Прімуса Сobotки з портретом у „Сьвітї“ 1882 р.

**) Гарна праця про Сватоплюка Чеха, пера пок. Фр. Ржегоржа, була поміщена в Зорі 1885 р.

етів, для Чехів, для Словянщини, він зробив сам, — і в тім буде його безсмертна заслуга. Та спеціяльно для Чехів він має ще одну велику заслугу. „Читаючи у-перве його поезиї — писав про него в часі його літературного ювілею Св. Чех — я відразу почув, що тут якась майстерна рука видобуває з чеської мови нові тони, нові мелодії, яких ми не чули доси“. І справді, майстерство форми, пановане над чеською мовою у Врхліцького незвичайне. Можна сказати, що він довершив те, що розпочали були Маха, Галек і Неруда: підняв чеську поетичну мову із ступня сільської дудки або маломіського клярінету на ступінь органів або могутньої оркестри, де сотки різних інструментів, ведучи кожний свої властиві тони і мелодії, зливають ся в одну гармонійну музику. Не брак у тій оркестрі і рідних дудок та клярінетів, але вони не головні інструменти, а дуже часто й зовсім тонуть у повені інших тонів.

Біографія Врхліцького вбога зовнішними фактами, катастрофами і пригодами. Він родив ся 16 січня 1853 р. в селі Лоуни коло міста Сляного в північній Чехії, де його батько, прозвищем Фріда, був крамарем. Малий Еміль до четвертого року прожив під батьківською стріхою. Задля його слабого здоровля і задля того, що в хаті перебувало дітей, батько віддав його до брата своєї жінки, Антона Коляржа, що був парохом у с. Овчарах коло Коліна. Там опікувала ся малим слабовитим хлопчиком особливо його бабуся, обдарована незвичайно живою фантазією і даром барвного оповідання, і їй приписує Врхліцький ту заслугу, що у-перве розбудила його уяву. Шість літ прожив малий Еміль у Овчарах, часто слабуючи і приготовляючи ся до вступного екзамену до гімназії. Гімназьяльні науки пройшов по часті в Слянїм, потім у Празі, а вкінці і Клятові, де здав матуру 1872 р. Житє в домі сільського пароха не стратило було для него своєї принади; він задумав і сам зробити ся сьвященником і вступив до духовної семінарії. Але вже в марті 1873 р. покинув теологію, а записавши ся на філософічний віділ пражського університету, влучував історію, нові європейські язики і літератури і філософію. По трьох роках університетських студій він почав приготувати ся до екзамену на гімназьяльного вчителя, але від сего невільницького ярма увільнив його щасливий випадок. Йому предложено місце домашнього учителя при синах графа Монтекукколї-Дядеркі, що задля здоровля жили в Італії. І ось у осени

1875 р. Фріда опинив ся в Італії, пробув зиму в Ліворно, а літо в Мерані над Панаром, у горах, відки робив короткі проїздки по італійських містах. Сей рік на півдні не тільки скріпив його здоров'я, але мав також великий вплив на його поетичну творчість. Його побут у Італії перервала пропозиція, яку зроблено йому з Праги, щоб обняв редакцію літературного тижневника Světozor. Література здавна була його мрією, а отсе трапляла ся нагода віддатись їй зовсім. Він покинув гувернерку і приїхав до Праги. Але тут стріло його розчаруванє; редакцію „Světozora“ обняв хто иньший і йому не лишало ся нічого иньшого, як подати ся на суплентуру при учительській семінарії. Три роки він працював на педагогічній ниві і вже стратив надію на те, щоб увільнитися від неї. Та про те він анї на хвилю не покидав пера, том за томом випускав у світ свої поезії. На него звернені були очи цілої нації і скоро тільки трафило ся місце відповідне для него, його увільнено від важкої шкільної праці. В 1878 р. йому надано посаду секретаря при чеській політехніці в Празі. Маючи пенсію достаточну для удержання, а при тім досить вільного часу для літературної праці, Фріда, чи як звав ся він для цілої Чехії, Ярослав Врхліцкий, віддав ся від тепер усею душею кольосальній, нечувано плідній літературній праці, що мусить збудити подив кожного, і нині є справедливо предметом гордощів кожного Чеха. Він оженив ся 1879 р. з дочкою звісної чеської письменки Жофії Подліпської, знайшовши в тім подружжю і в праці повне вдоволенє і щастє. Від тепер скінчили ся в його життю всякі пригоди, за те множать ся обяви признання. Кілька разів він подорожував по різних краях Європи: по Німеччині, Франції, Бельгії, Нідерляндах і Данії. В р. 1890 був іменованій звичайним членом чеської Академії Наук у Празі, в р. 1891 таким же членом академії в Падві. В р. 1892 чеський університет у Празі іменував його доктором honoris causa, а пару літ пізнійше покликав його викладати історію романських літератур. В 1894 р. обходжено в Чехії з незвичайним запалом двацяті роковини його літературної праці; вже тоді його літературний доробок виносив 40 томів оригінальних віршованих творів, 19 оригінальних, звичайно віршованих драм, звиш 30 томів перекладів чужих поезій (в тім числі такі величезні твори, як Дантова Божественна Комедія, Аріостів Скажений Орляндю, Тассів Увільнений Єрусалим і Гетевий Фавст (обі часті), надто 3 томи оповідань і три томи літературних студій, отже

мало що не 100 томів. Чід того часу Врхліцкый ані на хвилю не покидає пера і рікрічно збогачує чеську літературу кількома томами своїх праць.

Первопочини літературної кар'єри Врхліцкого загадкові. В 1874 р. виступає 21-літній парубок у-перве в низкою перекладів із Віктора Гюґо, що в многому був для него взірцем, — виступає, можна сказати, вже скінченим майстром поетичної техніки, необмеженим паном над чеською мовою. Признаючи його незвичайний талант ми мусимо при тім признати і подивляти незвичайно інтензивну працю над собою самим, що попередила його перший виступ на літературне поле. Тільки сим можна вяснити собі те сильне вражінє, яке викликали перші його ориґінальні поезії і яке засвідчив його товариш і по троха супірник у літературі, Сватоплюк Чех.

Перший том ориґінальних поезій Ярослава Врхліцкого вийшов у р. 1875 і мав титул „Z hlubin“. Молодий студент філософії видно мав голову і фантазію повну Шопенгауера і Гартмана: його вірші повні песимізму, меланхолії, резигнації. Правда, ми не чуємо сильних особистих нот, а коли вони й попадають ся, то як раз такі, що промовляють проти передчасного, молодечого песимізму, як ось щира любов до матери, почутє приязни. І справді сей песимізм Врхліцкого був тільки хвилевий і зовсім неглибокий; молодий поет швидко отряс ся з нього. Та проте вже в тім першій томі своїх віршів він виявив таку ріжнородність форм, таке баґацтво мови і таку силу фантазії (дивись особливо аллеґорію „Z křemtu života“), що критика від разу признала в нім великого поета, а його вірші з неодного погляду висшими по над усе, що написали Галек і Неруда.

Уже в другій збірці віршів „Sny o štěstí“, виданій 1876 р., бачимо зміну в настрою поетовім. Правда, він сам немов би не хотів признати ся до такої наглої зміни, в передмові гресить уважати сю книжку другою частиною „Z hlubin“, але зараз же додає: „Прошу не цїнувати сю книжку міркою першої книжки. Иньша книжка, иньше становище“. Можна би похитати головою на сей остатній афоризм; узятий загално він міг би бути девізом писательської безхарактерности. Але тут було щось иньшого, тут дозрівала велика сила, дозрівав талановитий поет швидко, нагло, так, що й сам немов устидав ся такого наглого росту своєї душі. Від студентського книжкового песимізму він перейшов до дійсного

життя, від студентського любовного зітхання до дійсної любови, і вся його поезія — то один великий, п'яний щастем любовний гимн. Сей елемент особистого щастя ще міцніє в третій збірці „Eklogy a řísně“, де автор оспівує медові місяці свого подружнього життя.

Той сам щасливий тон тягне ся ще і в четвертій збірці „Routí k Eldoradu“, щоб у пятій „Jak táhla mračna“ уступити місця почуттям тихого домашнього щастя, переплітаного дрібними домашніми клопотами і тихою резигнацією. „Моя спрагнена душа бажала пити з цілого моря краси, але захопила ледво кілька крапель“, — така є меланхолійна конклюдія, що її висловлює поет у отсій книжці мов здобуток своєї оптимістичної доби. В тих збірках він подав у формі чудових ліричних строф і пісень історію свого власного серця. Нехай і так, що як песимізм, так і оптимізм його був не глибокий і філософічно не вироблений, — але чеська поезія збогатила ся многими перлинами правдивої лірики, повними огню і нечуваного перед тим блиску. Критика признала згідно, що власне в тих збірках, особливо в „Eklyogax і піснях“, знаходять ся найкращі твори, які вдалось написати Врхліцкому в обсягу ліричної поезії. Не диво, що власне ті збірки були найпопулярнішими творами Врхліцкого і протягом кількох літ мали по кілька видань.

Але лірика особистого життя не вичерпувала творчости Врхліцкого, — навпаки, була, як заявляє титул „Снів про щастє“, тільки інтермеццом, епізодом у великій праці його духа. Рівночасно зо „Снами про щастє“ (1876 р.) вийшов том „Епічних поезій“ — збірка прегарних оповідань, балад, легенд і романсів, котрих теми бере поет із найріжнійших сторін світа. Скандинавці, Бретонці і Цигани пересувають ся тут перед нами, іспанські дами, Людвік XV і мітичний грецький Ендиміон і вкінці старі жидівські рабіни, в тім числі й Бен Акіба, що мав пізнійше стати ся героєм його „Бар-Кохби“. Коже з тих невеличких оповідань держане у властивім йому тоні, в кождім талант поета виявляє якусь нову свою сторону, а всюди він гармонійний і повний грації, хоча нераз йому бракує короткості і прецизії, яка надає таким творам властивий чар. Та про те були се твори, яких чеська література не мала доси. Правда, критика почала вже тепер дорікати йому, що покидає національний ґрунт і шукає мотивів для своєї поезії в чужині, але Врхліцкий не зважав на ті докори. Ли-

шаючи иньшим черпати теми з Паляцкоґо „Історії чеської землі“ та зі старих чеських хронік, він летів духом у широкий світ. При тім же в його поглядах, знов під впливом житєвого досвѣду, ненастанних студий і роздумувань доконував ся новий зворот: первісний песимізм і пізнійший суб'єктивний оптимізм зливали ся в одно, творили висшу синтезу, котру поет означив словом гуманізм. Певна річ, се слово дуже широке; мов у безбережне море можна туди вмістити все, що кому хочеть ся. Врхліцкый умістив у него свою власну вдачу — здорову, гармонійну, щиро-прихильну до всего, що гарне і чесне і сильне в людській природі, вдачу без жовчі і без іронії, та за те нав'язну теплим чутєм і тихою меланхолією. Фільософ і історик ідуть у него все в парі з поетом і в тім він подібний до Шіллера та Віктора Гюґо, хоча не має ані сліду їх горячої революційности, їх могутнього патоса і їх глибокого драматизму. Його житє зложило ся спокійно, доля ошаддила йому болючих ударів, розчарувань і конфліктів, то і в своїй поезії він не вміє знайти тонів дикої пристрасти, болю, розпуки, гніву, докору і іронії, так само як недоступний є для него гумор і сьміх. Він лірик і епик, але не епик у великім стилу, не творець великих епопей, а радше творець невеличких, барвистих і надиханих чутєм малюнків *al fresco*. От тим то найгіршу прислугу його талантови робили ті критики, що впевнювали його в тій думці, буцім то від него чеська нація, а то й ціла людськість жде чогось великого, нечуваного, жде якоїсь „епопеї людськості“. Яр. Врхліцкый майже від початку своєї літературної діяльности звернув свої мрії на сей шлях, на котрім не могло пострічатись йому нічого крім остаточного розчарування, при всім богацтві гарних дрібниць зібраних по дорозі. Його більші поеми, в яких він пробував свою епічну силу, як ось „Вітторія Кольонна“ (1877), „Гіларіон“ (1882), „Твардовскі“ (1885) не зробили такого вражіння, якого мабуть надіяв ся поет; їм бракує драматичного нерву, плястики і суцільности фігур; у них за багато рефлексій, описів, а за мало акції; вони мляві, а не глибокі. Ще найкраще вдалась йому „Легенда про св. Прокопа“, основана на чеських жерелах; вона зробила ся настільною книгою в кождім чеськім салоні, її видавано і в скромних виданнях для шкіл і в розкішно ілюстрованім кварталті. Остаточо поет покинув сю стежку, хоча не покинув своїх мрій. Та він волів іти до своєї мети иньшою, так сказати, аналітичною дорогою. Замість творити від разу велику цілість, на яку йому не ставало

духу, він пішов і далі ловити на лету ті тисячі постатей, сцена картин, що роїли ся в його фантазії. Так повстали дві збірки оповідаць пз. „Міти“ (1879 і 1883), збірка „Пантеон“ (1880), збірки „Старі вісти“ (1883), „Нові епічні поезії“ (1885) і вкінці „Zlomky ерореје“ (1886), де поет виразно вказує на свої епічні оповідання з мітольоґії, історії і легенди як на частки одної великої цілості, одної епопеї людського роду. Певна річ, у тих дрібних епізодах мінять ся що хвиля не тільки барви, але також погляди і мотиви; нема того основного одного тону, що творив би з них щось подібне до цілості, хоч би тільки в такій мірі, як „Легенда віків“ Віктора Гюґо. Врхліцкий мабуть чув се і задумав дійти до своєї цілі ще иньшою дорогою, лучачи у одно епічний задум з драматичною формою. Так поветав його „Бар-Кохба“, поема найобширнійша з усього написаного доси великим чеським поетом. Та поки приступимо до розбору сего твору, треба нам кинути оком ще на иньші групи ориґінальних поезій Яр. Врхліцкого.

Ми сказали вже, що історик у ньому йде поруч з філософом. Історик раз у раз забігає очима в минувшину і бачить тисячі і міліони фактів і постатей, що манять до себе очі і душу поета; філософ силкуєть ся внести якусь цілість у ті розрізнені деталі, дивитись на них із якогось висшого погляду, так сказати, *sub specie aeternitatis*. Та се становище таке високе, що деталі щезають з перед очей філософа і лишають ся з них тільки бліді абстракти, категорії та великі, а безцільні питання в роді: відки се все? по що се все? — питання, про які справедливо сказав Гайне, що „ein Narr wartet auf Antwort“. І наш поет приніс щедрю дань тій моді філософічної поезії. Маємо її в збірках „Дух і сьвіт“, „Симфонії“ (обі 1878 р.), „Сфінкс“ (1883), „Перспективи“ (1884), „Dédictvi Tantalovo“ (1888) і майже в кожній пізнійшій. Признаюсь, усі ті поезії мені видають ся одною великою помилкою. Їх найважнійша хиба та, що вони вкучні Поет обертаєть ся в колесі загальників і старих утертих шаблонів. Його філософія не має в собі нічого ориґінального; се звичайна собі еклєктика, що висловлена прозою, без поетичних прикрас, була би нераз банальною. Та якжеж та банальна філософія шкодить поезії! Поет потребує багато віршів, образів, історичних і мітольоґічних ремінісценцій на те, щоб висловити думку саму в собі просту і ясну, як „два рази два є чотири“. Прочитавши таку поезию ми й собі питаємо: по що було вистрілювати стілько

пороху на таку муху? І при тім ми чуємо, що всі ті філософічні запитання і відповіді такі загальні, що анї для поета, анї для його суспільности не мають ніякого практичного значіння. Вони, певно, не образять нічийого релігійного чуття, алеж не розвіють нічиїх сумнівів, не піддержать нікого на важкій стежці шукання правди і ідеалу. Се нові варіації на дуже старі теми. Я не сумніваю ся, що певне відчуженє, яке в остатніх роках запанувало між Врхліцким і чеською суспільністю, а особливо її молодшою генерацією, походить поперед усього із його філософічних поезій і зі вложеної в них блідої, еклєктичної і часто зовсім ненаукової філософії. Врхліцкий у своїх поезиях майже не доторкаєть ся сучасного чоловіка, сучасної суспільности, її потреб, змагань і ідеалів і для того легко зрозуміти, що й суспільність починає відвертати ся від него. І хоча така дисциплінована та патріотична суспільність, як чеська, не ігнорує свого найбільшого поета, купує і хвалить його, але годї заперечити, що нові його твори не будять нині такого ентузіязму, як будили колись, а часто минають майже незавважені критикою.

Не здобув Врхліцкий великих лаврів і на драматичнім полі. Хоча не можна сказати, щоб його драми були зовсім невдалі; на кожній знати руку великого поета, але не драматичного поета. Всюди в його драмах прекрасні вірші, живі діяльогі, добрі характеристики фігур, та всюди брак одного — властивого драматичного темпераменту, пристрасти, глибоких конфліктів, — значить того, в чім лежить головна сила драми. І коли в читаню більшина його драм подобаєть ся, а деякі навіть здобули собі багато читачів і були видавані й по два рази, то на сцені не вдержала ся ні одна. Правда, винна тут у значній мірі екзотичність тем: яка охота чеській публіці, занятій промислом, торгівлею та політикою, вислухувати на сцені трильогію про мітичну Гіпподамію, драми про „Смерть Одиссея“, „Юліяна Апостату“, „Катульову пімсту“, „Петра Аретіна“ або „Мідасові вуха“?

Остатній великий твір Яр. Врхліцкого „Бар-Кохба“, з якого ми подали три частини в перекладі на нашу мову, є новою пробою поета — наблизити ся до його давнього ідеалу, сотворити велику епопею людскости. „Автор — пише він про себе в передмові до сего твору — в гордих снах своєї юности марив про велику епопею цілої людскости, в якій історія Бар-Кохби мала бути частиною, хоч би так, як написані давніше праці „Гіляріон“

і „Юліян Апостата“. Зібрані досьвіди пізнійших літ розбили цілий плян і він розсипався на самі більші або менші „відламки епопеї“. Працю про Бар-Кохбу раз у раз відкладано на бік, головню задля недостачі жерел“.

Над „Бар-Кохбою“ працював Яр. Врхліцкый чотири роки (1894—97), певно не виключно, але певно по своєму інтензивно. Не тільки зміст, але й форма чинила йому великі труднощі і він не без причини зазначає, що віднайдене тої форми, в якій написаний сей твір, було для него правдивим Колюмбовим яйцем. „Бар-Кохба“, се епопея в дванадцяти піснях, але кожда пісня має форму малої драми або радше одного акту драми. Епічна композиція з драматичною формою епізодів — отсе дійсна новість. Вона нагадує по троха Гетевого „Фавста“, хоча тут нема лірики, якою щедро напоєна німецька поема. Епік і драматик, історик і філософ зложили ся тут на цілість, що може служити найкращою характеристикою того, чим є Яр. Врхліцкый у теперішній хвилі в чеській літературі.

Погляньмо поперед усього на історичний підклад твору. Щоб зрозуміти дальші уваги, подамо насамперед зміст поеми. Шісьдесять літ по зруйнованню Єрусалима Титом почало між Жидами в Палестині і в тзв. діаспорі (по римських провінціях) проявляти ся нове розворушене, викликане месіянською ідеєю. Головним апостолом тої ідеї був славний рабін Бен Акіба, що своє довге жите присвятив її ширеню. Обходячи всі місця заселені Жидами він усюди будив духа національної незалежности і ненависти до Римлян. Довго ті чутя проявляли ся у Жидів тільки глухою пасивністю, подорожами до Єрусалима та плачливими молитвами на руїнах храма (Прольог). Тільки рабіни, ті природні провідники Жидів, знали, до чого ведуть народ. Кесар Гадриин, що зразу не переслідував Жидів, змінив свій погляд на них по розмові з Акібою на горі Гаріцім (пісня I), побачивши, що Жиди думають про незалежність і можуть стати ся небезпечними Римови. Він постановив знищити їх політично, розорати руїни Єрусалима і заснувати там наскрізь поганське місто Елїя Капітолїна, наказав Жидам виконуванє їх обрядів і надав своєму легатови Руфови дуже широку власть. Се обурило Жидів до решти. В долині Бет Ріммон зібрала ся їх велика сила на нараду; порішено вислати післанців до Руфа, щоб не тикав руїн храма, а коли Руф не послухає, підняти явний бунт. Акіба подав зібраним відомість, що в одній

печері близь Єрусалима з давніх часів заховано багато оружя, і що він вибере їм гетьмана (пісня II). В третій пісні автор виводить Бар-Кохбу, що постить і молить ся між гробами на Йосафатовій долині. Тут знаходить його Акіба і покликає його бути гетьманом жидівському війську в війні з Римлянами. Далі йде пісня IV, звісна нашим читачам, де показано розмову Руфа з двома рабінами і те, як Бар-Кохба не допускає до розораня Сіону. В V пісні показано, як Бар-Кохба з великих куп охочих набирає собі військо. Він хоче мати військо зложене з самих людей, що зваяуть ся на все і кладе умову: Кождий, хто хоче належати до „Господнього війська“, повинен утяти собі палець на лівій руці. Бар-Кохба сам чинить се перший, а коли між иньшими хотів се вчинити молодий парубок Бар-Дрома, а його мати спротивила ся сьому, Бар-Кохба звільнює його з сего обовязу, але за него сам собі втинає ще один палець. Пісня VI надрукована в отсій книжці, показує жорстокі поступки Руфа з Жидами і здобуте першої твердині Жидами. Пісня VII: Бар-Кохба, не можучи здобути Єрусалима, закладає свою столицю в Бетарі. Комендантом твердині Тур-Сімона він іменує Бар-Дрому, котрого мати колись була його любкою. Телер вона повдовіла і Бар-Кохба бере її за жінку. Щоби скріпити свою силу, він хоче перетягти на свій бік християн, але розмова з Юдою, єпископом єрусалимським, не доводить ні до чого. Пісня VIII: Бар-Кохба врочисто оголошує себе королем і Месією, не вважаючи на потайне супротивленє рабінів, коронує ся і велить бити монети зі своїм портретом. Акіба один стоїть при нїм і допомагає йому. Пісня IX: Щастє починає обертати ся на бік Римлян. Вони здобули Тур Сімон, із котрого ледво втік покритий ранами Бар-Дрома, щоб умерти при ногах Бар-Кохби. Широком колесом Римляне обводять Бетар. Жиди починають бурити ся. В Бетарі затроєно криниці, підозріне паде на рабінів і Бар-Кохба присуджує вигнати їх усіх із Бетару. Се доводить до розриву між ним і Акібою, котрий з иньшими рабінами також виходить із Бетару. Виходячи рабіни кидають клятву на Бар-Кохбу. Тільки один рабін Елєазар Мед на просьбу війська лишаєть ся в Бетарі. Пісня X: За намовою жінки Юдити Бар-Кохба вирікає ся Єгови і віддаєть ся чорній магії. Для чарів Юдита вбиває Ізмаеля, хлопчика, якого вона взяла у одного пастиуха, виточує його кров, а тіло покидає в однім гробі в Йосафатовій долині. Там серед бурі знаходить його батько і відкриває

підземний хід, що веде до Бетару, яким ходили сюди Юдита і Бар-Кохба. Пісня XI: Новий римський комендант Юлій Север облягає Бетар і хоче змусити його оборонців голодом до піддання. До табору приводять рабів вигнаних із Бетару; вони оповідають про своє вигнання, але не хочуть показати дороги до Бетару ані виявити силу Бар-Кохби. Та ось до Римлян зголошує ся пастух, батько Ізмаеля і обіцяє ся з пімсти за замордоване свого сина завести Римлян підземним ходом до Бетару. Пісня XII: Бар-Кохба лагодить ся до остатнього бою. Його жінка віддає ся культурі офітичному (поклоненю гадюкам). Обляжені Жиди мруть з голоду, але не подають ся. Бар-Кохба підозріваючи зраду копеннем ноги вбиває рабіна Елсазара Меда. Римляне впадають до міста підземним ходом. По лютій боротьбі Бар-Кохба в жінкою замикаєть ся в своїм домі. Виломавши двері Римляне застають його на ліжку обік жінки, обоє неживі і оплетені величезними гадюками. В епілюгу рабін Мейр, остатній ученик Акіби, оповідає про смерть свого вчителя. Римляне обдерли його зо шкіри; в тім стані перед смертю він пророцьким духом проповів усі переслідування, які мали впасти на Жидів аж до кінця віків, а вкінці виголосив величню молитву, звану Каддіш, яку Жиди доси відмовляють у судний день.

В передмові до поеми Яр. Врхліцкий подає історичний нарис тих подій, які виведено в поемі і вважає потрібним толкувати ся з деяких змін, які він поробив у історичнім скелеті для своїх політичних цілей. Головна зміна в мотивованю упадку Бетару. Історики згадують про те, що Жиди бурили ся против Бар-Кохби, але не говорять, чому. Оттут автор уважав відповідним увести мотив релігійної апостазії Бар-Кохби і офітського культу його жінки, мотив по нашому дуже нещасливий. Та по моїй думці ся зміна не була би така важна; найважнійша зміна против історії є та, про котру не згадує автор, а власне, що Акіба по новим дослідям не мав нічогосінько спільного з повстанем Бар-Кохби, значить, ціла основа поеми Врхліцкого полягає не на історії, а на пізній рабінській легенді. Так само неісторичне є оповідане про смерть Акіби, не говорячи вже про його пророцтво, зложене очевидно аж десь у XVIII в. Остатні переслідування, про які воно згадує, се переслідування на Русі (очевидно різня Жидів на Україні за часів Хмельницького і Руїни) і в Польщі (може кроваві екзекуції Жидів у Каменці і на Литві за мними ритуальні вбій-

ства в половині XVIII в.). Та байдуже нам про історію. Історичні, чи легендарні факти виведено в поемі, — для нас найважливіше те, як виведені вони, яке роблять вражінє, які навівають думки і зворушеня.

Отже тут нам приходиться сказати одно: епічна основа чи легенда, що лежить у основі поеми, дуже вбога на справді трагічні, загально-людські моменти і задля сего ледви чи заслугувала би на те, щоб бути таким важним епізодом у „епопеї“ людськості“, яким очевидно вважає її Яр. Врхліцький. Герой Бар-Кохба нічим не інтересний і не симпатичний для нас. Його волова сила, в якою він ломає кедри і вбиває бика ударом п'ястука в чоло, може імпонувати хіба малим дітям, тим більше, коли тій воловій силі відповідає справді курячий мозок. У поемі він найбільший там, де не говорить нічого або де про него оповідають иньші. Його психологічна драма зовсім банальна: без власної заслуги винесений на ступінь володаря він держить ся на тій ступні, доки може імпонувати людям своєю фізичною красою і силою, і падає швидко, скандально, коли треба показати розум і характер. Ані одного ані другого у него нема; про брак одного й другого свідчить його поведженє з Акібою і з рабінами, з Юдитою, його відступство від Єгови, його офітизм. Найсумнійше те, що сам автор не бачить порожнечі свого героя і до кінця трактує його серіозно, велить нам вірити, що в апостазії Бар-Кохби був якийсь трагізм, хоча сей трагізм абсолютно не може розіграти нашого серця, збудити нашого співчутя. Що нам рабінські догми і що нам офітизм, щоб ми перехід від одних до другого мали вважати чимсь иньшим, як переминою одного одуру на троха иньший! Ще в XVIII в. Лессінґ критикуючи Корнелевого Поліекта підніє дуже вірно, що догматичні борби і конфлікти, муки і смерть за віру не можуть бути основою трагедії, бо не дають місця для властивого трагічного конфлікту в душі героя і не є в силі збудити в нас повного, щиро-людського співчутя. В поемі Врхліцького се можливе тим менше, що в основі тут покладене рабінство з його пустими сварами, тісною схолястиккою і заїлістю, а найбільше свобідного, гуманного духа видно хіба в поглядах Кесаря Гадриана, а ніяк не у Акіби, Терадіона, Мейра та иньших рабінів.

Але вже з оповіданого тут змісту видно, що властивим героєм поеми є не Бар-Кохба, а рабін Акіба, постать, з котрою очевидно Врхліцький найбільше симпатизує в драмі. Він є мораль-

ним батьком цілого фатального руху, він виносить Бар-Кохбу на вершок його могутости, служить йому радою і ділом доти, доки нерозум Бар-Кохби не розриває звязку між ними. Погляньмож, на скільки зумів автор зробити нам симпатичним сего свого героя. Інтересно, що оповідання про Акібу займали Врхліцкого від давна. Ще в перших своїх „Епічних поезіях“ він оповів дуже гарно ось який епізод із його молодости. Молодим парубком Акіба вчив ся у багатого рабіна Азая і закохав ся в його дочці. Вона обіцяла йому бути вірною, але батько довідавши ся про се прогнав Акібу з дому. Він пішов мандрувати по сьвітї, віддав свою любов своєму народови, працював над Талмудом, обходив ріжні краї заселені Жидами. По десятиох роках він вертає до рідного міста і довідує ся, що Азалева дочка не хоче вийти за муж і жде на него. Не бачивши ся з нею він виходить з міста і знов мандрує 10 літ по сьвітї; вертає і довідує ся, що Азаль умер видідичивши дочку, вона жиє в бідности і все ще жде на него. Він знов о півночі виходить із міста, мандрує ще десять літ і тільки тоді вертає вже славним учителем і пророком. Його в тріумфі ведуть до синагоги, та тут його стрічає давня коханка, тепер посивіла бабуся, що доси ждала на него. Акіба цілує її і бере за жінку. Лишаючи на боці чисто-людський зміст оповідання, по нашій думці невисокий (роль Акіби не дуже симпатична, а закінчене напрошує ся більше на іронічне, ніж на наївно патетичне трактованє) ми звернемо увагу на одну дрібницю, характерну для молодого Врхліцкого. В своїм оповіданю про Акібу він короткими словами характеризує еволюцію, яка протягом літ відбуваєть ся в релігійних поглядах його героя. Коли Акіба по 20 роках мандрівки вертає до рідного міста, автор говорить про него: „Дух людськості нахилив ся над його ліжком і вступив у його душу, як божі ангели. Він пізнав болі і терпіня людскості і їй віддав своє житє і свої мрії. Він знає, що Бог не говорив з одним Ізраїлем, але що вся людськість — ціль його ласки; що кождий людський дух з квітками своїх думок, се огнистий корч, із якого Бог говорить з цілим сьвітом“. А при третім повороті автор показує дальше розширенє поглядів Бен-Акіби: „Він бачив старий Бабель, гостив над Ганґесом, в пості і молитві проводив віщі ночі, і тут нараз пізнав, що Бог жиє в сьвітах, як тепло в сонці та як запах у квітках; що вся природа блищить ся в божій руці як рожа, що її дитина покладе собі на долоці. Чоловік спішить до вічности

а ріка до моря, і над обома сьвітить божа ласка“. В першім із тих цитатів автор, видно, хотів зазначити прогрес у поглядах Акіби від тісного жидівського націоналізму, радше від національної релігії до інтернаціоналізму, підбитого троха християнською думкою про те, що кождий чоловік однаково може бути предметом божої ласки, значить і предметом, через який Бог виявляє себе цілому сьвітови. В другім уступі зазначено дальший крок до індійського пантеїзму, що вбачає Бога у всіх творах, а тим самим і всі твори, живі й неживі, вважає рівновартими проявами божества. Се очевидно думки самого автора, підсунені Акібі; анї рабінські легенди, анї історія про таку еволюцію у сего рабіна не знають нічого. Отжеж цікаво бачити, що в „Бар-Кохбі“ Врхліцкый змалював нам зовсім иньшого Акібу, ніж у „Епічних поезіях“. І мусів се зробити. Аджеж Акіба інтернаціоналіст, Акіба пантеїст не буде посьвячувати свого життя і праці на те, щоб підняти найглупіше, найфанатичнійше повстанє і віддавати провід над ним такому Бар-Кохбі. Акіба в поемі „Бар-Кохба“ — ярий націоналіст; він відкидає всяку думку про примиренє з християнами, у него Єрусалим є центром сьвіта, Жиди вибраним народом, а жидівський Бог — одиноким Богом, якому слід вірити і поклонятися. З наївністю столітньої дитини він вірить, що Бар-Кохба, се жидівський Месія і вмовляє сю віру і в самого Бар-Кохбу. У него анї на хвилину не проявляєть ся ніякий сумнів; свій плян-підняти Жидів до бунту против Риму він доводить до кінця з такою певністю себе і з таким радісним спокоєм, якому міг би позавидувати всякий люнатик або божевільний. І сей спокій не покидає його до кінця. Він бачить при кінці, що помилив ся на Бар-Кохбі, але сконстатувавши се він і байдуже собі. Коли се велич, то в усякім разі надлюдська, така, якої звичайний чоловік або не може зрозуміти, або мусить зрозуміти зовсім фальшиво, та в ніякім разі не може симпатизувати з нею.

А тимчасом, коли-б Яр. Врхліцкый схотів чи зумів був держати своїх героїв на поземі дійсних живих людей, то тут було зерно глибокого трагізму, що могло-б було збудити глибокі симпатії для героїв і порушити тисячі серць. Учитель, що всі надії свого життя поклав на ученика і ошукав ся на нім, провідник народа, що всю працю свого життя поклав на одну ідею і вкінці бачить, що здійсненє тої ідеї довело його нарід до страшної катастрофи, — се тема справді трагічна і вічно жива, та Яр. Врхліц-

кий на жаль мабуть навіть не підозрівав її істнованя. Занятий своїм Бар-Кохбою і його офітизмом він у другій часті поеми лишив Акібу зовсім на боці і тільки при кінці, в епілюгу малює його нічим не мотивоване мучеництво і вкладає йому в уста апокрифічне пророцтво, котре не вдоволяє нас зовсім за те, чого ми могли надіяти ся від розвою його психології і по prostu будить несмак своїм тоном.

Як бачимо, цілість „Бар-Кохби“ не робить такого вражіння, якого певно надіяв ся по ній автор. Історик не зумів зайняти справді історичного становища супроти подій і дієвих осіб і заплутав ся на тіснім, одностороннім, жидівсько-рабінським становищі. Фільзоф не зумів піднести ся по над рабінський догматизм, а ті мітичні фігури, які він вивів у драмі для зазначеня ніби вишого філософічного становища — Асмавет, ангел знищеня і Агасвер, раз що являють ся зовсім зовнішньою декорацією, а по друге, висловлюють зовсім банальні і філософічно не глибокі думки. А поет на скільки великий у техніці і в виконаню деталів, на стільки слабій психолог, нездібний видобути тих елементів психічної трагіки, які моглиб були додати поемі високої вартости, зробити її справді трагедією людськості, тоб то трагедією, яку в певних випадках у скромнім розмірі може пережити кожний чоловік.

Та вважаючи цілість „Бар-Кохби“ невдатною, ми не хочемо заперечувати її добрих прикмет. Хоч невдатна в цілому, поема всюди має на собі печать великого таланту. Вона написана чудовою мовою, ясною і прозорою як кришталь, мовою, що пливе свободно і широко, блищить і мінить ся тисячними барвами. Деякі сцени, особливо в першій половині поеми, належать до правдивих перлин поезії і зробили би честь і найбільшому поетови. Особливо вдали ся Врхліцкому сцени, де він малює більші маси народа, отже Прольоґ, збори в долині Бет Ріммон, муки Жидів у Тур Сімоні. Гарна також, хоч не досить поглублена, є розмова між Гадрияном і Акібою на горі Гаріцім. Усе те ясно показує, в чім лежить сила, а в чім слаба сторона таланту Врхліцкого. Чеська нація справедливо може бути горда на такого поета.

Ів. Франко.

